

PODSTICAJ PROUČAVANJU MASOVNOG OPŠTENJA

Možda nedovoljno poznata i dostupna široj naučnoj javnosti s obzirom na organizaciju i objavljivanje, empirijska istraživanja sredstava i procesa masovnog opštenja, njegovog sadržaja i odnosa s drugim društvenim pojavama, nisu toliko malobrojna koliko obično ne pružaju mogućnosti širih uopštavanja. Bave se uskim, često manje značajnim predmetom ili se ostvaruju samo u okviru većih istraživačkih projekata. Stoga zaslužuje pažnju napor Aleksandra Todorovića da se izgradi sociologija masovnih komunikacija kao naučna disciplina i naznače osnovni elementi njenog položaja, usmerenosti i dosadašnjeg doprinosa.

Knjiga*, proistekla iz predavanja, održanih od 1972. do 1974. godine na Filozofskom fakultetu u Nišu, u svom podnaslovu ističe da će se baviti predmetom ove discipline i njenim odnosom s drugim sociološkim disciplinama. Tako se u početku izlažu činjenice o razvitku sredstava masovnog opštenja i nastojanju da nauka ovlada ovim područjem, pa utvrđuje da „sociologija masovnih komunikacija proučava uzajamno dejstvo između sistema masovnih komunikacija i astrukturalnih i strukturalnih elemenata društvene stvarnosti“ (48 str.). Razrađujući ovu odredbu, autor u nastavku analizuje pojmove društvene strukture, astrukturalnih društvenih grupa i sistema informacija i komunikacija, a s druge strane, dovodi u vezu sociologiju masovnih komunikacija i osnovne sociološke kategorije društvenoekonomske osnove, društvenog bića i društvene svesti.

*) Aleksandar Todorović, Sociologija masovnih komunikacija, Gradina, Niš 1974.

Iako naglašava da je pojam masovnih komunikacija širi od pojma masovne kulture, Todorović u svojoj koncepciji naglašava kulturnu dimenziju i, kako će se videti, insistira na kulturnoj orijentaciji. Masovnu kulturu određuje kao „kulturno-umetničke i druge kulturne vrednosti (poruke) koje se prenose putem sredstava za masovnu komunikaciju i brzo rasprostiru u masama. U polifunktionalnosti masovne kulture izrazito se izdvajaju informativna i zabavna funkcija kao bitni činioci koji uslovljavaju da njene vrednosti budu lako pristupačne širokim masama“. — (98 str.). Time je zaokružio raspravu o predmetu sociologije masovnih komunikacija, a istovremeno označio okvir u kome će analizovati njen odnos prema drugim sociološkim disciplinama, sociologiji saznanja i sociologiji umetnosti.

Dok, po Todoroviću, sociologija saznanja proističe iz evropske misaone tradicije i zahvata manje grupe koje proizvode vrednosti i ideje, sociologija masovnih komunikacija se razvija unutar američke naučne orijentacije i zahvata široke mase kao nosioce verovanja i javnog mišljenja. Između njih postoje teorijske razlike u predmetu istraživanja, odnosu prema empirijskim činjenicama tehničkim metodama i organizaciji istraživanja, ali i uzajamno dopunjavanje i mogućnost plodne saradnje. Autor ističe značaj sredstava masovnih komunikacija za društveno i naučno saznanje, vaspitanje, perceptivno saznanje spoljnog sveta i razvoj saznanja kod društvenih grupa, razmatrajući i oblike saznanja koja se dobijaju preko sredstava masovnih komunikacija, posebno filma i televizije.

U odnosu između sociologije masovnih komunikacija i sociologije umetnosti analiza ne mimoilazi probleme i dileme izvedene iz odredbi i pojmova vrhunske i masovne kulture, dekadencije i otuđenja masovne umetnosti. Umetnost se suočava i posmatra u novim uslovima proizvodnje i tržišta. Posebno poglavlje posvećeno je umetničkom delu i komunikacionim procesima, a knjiga se završava prikazivanjem istraživanja ukusa u masovnim komunikacijama.

Rezime na engleskom jeziku obaveštava nas o predmetu svakog poglavlja i odeljka, dok su razvijene stavke u sadržaju korisne i uputne za čitaoca. Nezavisno od mnogobrojnih navoda uz svaku glavu priložena je bibliografija od 181 jedinice. Odustavši od pristupa koji podrazumeva lično opredeljenje i neprestani izbor teorijskog i empirijskog materijala u skladu sa opštom zamisli naglašenije individualnosti, Todorović nam pruža svojevrsni inventar problema, koncepcija, pretpostavki i istraživačkih rezultata, kome se ne može poreći informativnost i zanimljivost.

Stoga se organizacija knjige ne izvodi iz prethodno utvrđene šeme, već se prilagođava raspoloživoj građi. U situaciji kada se kod nas istraživačka praksa na području masovnog opštenja često svodi na parcijalne pristupe od neposredne koristi za programske odluke odgovornih tela pojedinih medijuma, ankete o informisanosti i uslovima da se u društvenopolitičkom i kulturnom smislu postigne povoljnije učešće širih društvenih grupa u tokovima komunikacije i ispitivanja kratkoročnih reakcija, mišljenja i ponašanja publike prema sredstvu, izgleda da ovakvo izlaganje ima opravdanja. Todorović pre svega, koristeći pri tome obimnu literaturu i uglavnom inostrana iskustva, ističe mogućnosti sociološkog istraživanja na području masovnog komuniciranja koje će imati širi teorijski okvir i značenje. Pri tome sopstvenu intervenciju usmerava na obezbeđenje sistematičnosti i objektivnosti u prikazivanju.

Prema autorima koje prikazuje Todorović zadržava izvesno odstojanje i kada načelno usvaja izraženo stanovište, čime mu je omogućeno veoma široko traganje po raspoloživom fondu knjiga o masovnom opštenju, prepuštajući uglavnom čitaocima kritičku selekciju.

Todorović nastoji da sociologiju masovnih komunikacija kao mladu disciplinu što potpunije i obuhvatnije uvede u sociološku porodicu. Otuda često, naročito u prvim poglavljima, izlaganje započinje opštim razmatranjima i pojmovima, s naporom da se za konkretan rezultat uspostavi šire konceptualno okružje i teorijsko ishodište. Međutim, tako se povremeno gubila specifičnost doprinosa sociologije masovnih komunikacija. Nije se dovoljno diferencirala u odnosu na intervencije drugih disciplina, pa se istraživačka građa na trenutke prikazivala u jednom pravolinijskom sledu bez potrebnih upozorenja i naglašavanja.

Ne bismo insistirali na slabostima koje proizlaze iz nedovoljno sistematskog tretmana obima građe i povremene neizgrađenosti kriterijuma u organizaciji pojedinih delova knjige. Naglasili bismo značaj ovog dela za našu sociologiju i naučno zasnovanije proučavanje pojava u oblasti masovnog opštenja. Ne radi se samo o kurtoaznoj pohvali upućenoj jednom pionirskom poduhvatu, već o proceni stvarnog doprinosa našoj istraživačkoj praksi. Todorović nas upozorava na dublje probleme i trajnije dileme koje donosi razvoj sredstava masovne komunikacije. Stoga predlaže da se njima bavi posebna sociološka disciplina i prevaziđu prakticistički interesi i institucionalna zatvorenost u organizaciji ispitivanja.

U posljednje dve godine pojavilo se nekoliko dela o masovnom opštenju i sredstvima, s različitom discipliniranom usmerenošću, ali s pretpostavkama mogućnosti zasnivanja celovitijih istraživačkih intervencija. No, ova knjiga može označiti istovremeno i početak razdoblja organizovanog preispitivanja dosadašnjih teorijskih i istraživačkih rezultata, kako bi se otvorio veći prostor za osmišljavanje jedne marksističke koncepcije, utoliko pre što ovakav zadatak proizlazi iz usmerenosti našeg društva ka konkretizaciji načela samoupravljanja.

Istovremeno potrebno je objediniti napore svih naših teoretičara i praktičara iz oblasti masovne komunikacije u izradi dosledne terminologije, prilagođene osobnostima našeg jezika i saglasne sa osnovnim marksističkim pojmovima. U sadašnjem trenutku uglavnom se upotrebljavaju prevedeni ili, još češće, preuzeti termini sa engleskog govornog područja koji proizlaze iz određene misaone i intelektualne tradicije i nose teorijsko-metodološke osobnosti. Otuda dolazi do izvesne nesaglasnosti i protivrečnosti prilikom upotrebe ključnih pojmova i koncepata u našoj literaturi. To otežava komunikaciju između naučnika i približavanje jedinstvenom marksističkom stanovištu. Terminološko kolebanje zapaža se i kod Todorovića. Utoliko njegova knjiga iznova ukazuje na aktuelnu situaciju, ali i mogućnosti da se ona prevlada, pa snaga njene podsticajnosti umanjuje njene neizbežne slabosti.